

SALLY SIMPSON & DAVID WEISBURN,
The Criminology of White-Collar Crime

Springer Science+Business Media, New York, 2009, p. 239.

Od momenta kada je, sredinom prošlog veka, Sutherland skrenuo pažnju naučne javnosti na specifičnu kategoriju učinilaca krivičnih dela koje karakteriše visoka pozicioniranost na društvenoj lestvici, a potom i dao prvu definiciju kriminaliteta belog okovratnika, ova oblast je u žiži svetske kriminološke misli. Zbornik *The Criminology of White-Collar Crime* i sam je rezultat pomenutog procesa i predstavlja, kako urednici navode, plod zajedničkog rada vodećih stručnjaka u ovoj oblasti. Vođeni Sutherland-ovim upozorenjem, da proučavanje kriminaliteta koje ne uključuje i kriminalitet belog okovratnika, znači ozbiljne pogreške u načinu opisivanja i razumevanja kriminaliteta uopšte, Sally Simpson, redovni profesor i šef katedre za kriminologiju i krivične nauke Univerziteta Merilend i David Weisburn profesor Univerziteta u Jerusalimu, priredili su izdanje u kome je ova materija obrađena temeljno i sveobuhvatno.

Sadržina Zbornika je podeljena u tri celine. Prva je posvećena teorijskim perspektivama zločina, druga najznačajnijim pitanjima vezanim za materiju kriminaliteta belog okovratnika ali i metodološkom pristupu problemu, dok su autori čiji se radovi nalaze u poslednjoj celinini, pažnju posvetili prevenciji i kontroli ovog vida kriminaliteta.

Koautorski rad koji su napisali Robert Apel i Raymond Paternoster, prvi članak u okviru prve celine, zasnovan je na nadasve originalnoj ideji o uporednoj analizi uticaja radnog angažovanja adolescenata na njihovo prestupništvo i povezanosti kriminalnog duha/kulture sa kriminalitetom korporacija. Autori polaze od Sutherland-ovog shvatanja, po kome su, zbog postojanja kriminal-

nog duha/kulture u okviru pravnog lica koja deluje stimulatивно u smislu kršenja propisa, neki tipovi industrije plodnije tlo za kriminal. Potom, povlače interesantnu paralelu između ove teze i istraživanja koja su pokazala da previše radnog angažovanja mladih na dopunskim poslovima u toku školske godine, može imati kriminogeni efekat jer ih udaljava od socijalno poželjnih aktivnosti rezervisanih za slobodno vreme. /str.25/ Pozivajući se na najnovija istraživanja koja su demantovala pomenuto shvatanje, osvrću se na knjigu „Kriminalitet belog okovratnika i kriminalne karijere“, koja se bavi socijalnom pozadinom učinilaca iz sfere kriminaliteta belog okovratnika, a u kojoj su Weisburn i saradnici zaključili da ovi prestupnici nisu značajno drugačiji od „običnih kriminalaca sa ulice“. Stoga, zaključuju da je radno okruženje ništa drugo, do idealna sredina u kojoj devijantni impulsi zaposlenih dolaze do izražaja, čim se za to ukaže prilika.

Robert Agnew, Nicole Leeper Piquero i Francis T. Cullen, pokušali su da, u svetlu opšte teorije, objasne kriminalitet belog okovratnika, u koji svrstavaju dela izvršena od strane profesionalaca-pripadnika više klase, dela privrednog kriminala izvršena od strane pojedinaca (koji mogu pripadati nižoj ili višoj klasi), kao i korporacijski kriminalitet. Navodeći, da su opšte teorije kreirane da bi objasnile višu stopu kriminaliteta među pripadnicima niže klase, Merton, Cohen, Cloward i Olin to objašnjavaju stalnim nastojanjem pripadnika niže, da dostignu nivo srednje klase. Ovo teško postižu na legalan način a to dovodi do frustracije. /str. 35/ Fokus je, dakle, na ekonomskom momentu, odnosno cilju da se maksimizira profit

ili umanji gubitak. Ovo nije karakteristika samo pripadnika nižih društvenih slojeva već važi i za profesionalce, pripadnike više klase, jer u okviru američkog sna ne postoji „final point“ u sticanju dobiti. Što se tiče korporacija, autori navode da njihove menadžere motiviše, ne samo ideja održavanja visokog nivoa profita, već i zaštita ličnih interesa povezanih sa interesima korporacije. /str. 48-54/. Osim prevencije gubitka dobiti, autori ističu čitav spektar ekonomskih problema koji mogu podstaći na izvršenje krivičnog dela ali i neekonomske faktore poput rasturanosti između zahteva koje pred izvršioca stavljaju porodica i posao, kao i loših međuljudskih odnosa u radnom okruženju.

Na početku druge celine u Zborniku, Sally S. Simpson i Natalie Schell, pokušali su da, analizirajući „Akt o zaštiti zdravlja i bezbednosti na radu“ (*OSHA*), sagledaju pitanje kontinuiranog prestupništva, odnosno vezu između ranog asocijalnog ponašanja i kasnijeg prestupništva istog lica. Napominjući, da često isticano stanovište, po kome je rano asocijalno ponašanje najkonstantniji prediktor kasnijeg prestupništva, ne treba uzimati olako, ističu da postoji mnoštvo primera gde problematični adolescenti u zrelim godinama odaberu put konvencionalnog ponašanja. Rano asocijalno ponašanje povećava šanse nastanka štetnih posledica, poput viktimizacije, društvene stigmatizacije i nedovoljnog obrazovanja. /str. 63/ U kriminološkoj literaturi se ovaj vid kontinuiranog ponašanja označava kao „persistence heterogeneity“ a kriminogeni efekti ranijeg na kasnije prestupništvo kao „state dependence“. Oba pristupa su relevantna ali su empirijski potkrepljeni samo studijama slučaja i to u oblasti tradicionalnog, tzv. uličnog kriminaliteta. Autori ističu da se ova shvatanja mogu primeniti i u oblasti korporativnog kriminaliteta. U tom smislu, pozivaju se na istraživanje sprovedeno tokom devedesetih godina prošlog veka u SAD, sa ciljem da se utvrdi kakav je uticaj inspekcijaskog nadzora nad poštovanjem odredbi *OSHA* i navode da treba uzeti u obzir i uticaj faktora koji su karakteristični za period u kom je studija

sprovedena, poput političkih uticaja, borbe protiv korporativnog kriminaliteta, budžetskih ograničenja i sl. /65-67/ Rezultati istraživanja su pokazali da postoji umerena veza između ranijeg prestupništva i kriminalnog ponašanja kompanija. Istovremeno, ustanovljeno je postojanje izražene pozitivne korelacije između učestalosti inspekcijaskog nadzora i kršenja zakona od strane korporacija. /str. 71/ Takođe, dolaze do zaključka da rizik eventualnog otkrivanja dela, ima jači inhibitorski uticaj na recidivizam nego oština krivične sankcije. /str. 75/. Autori nam skreću pažnju i na činjenicu da su firme koje su već kršile zakon, češće izložene inspekcijaskom nadzoru, što može uticati na rezultate istraživanja.

Michael Levi je pokušao da problem kriminaliteta belog okovratnika, sagleda kroz prizmu straha od zločina. On značajnom karikom između stvarnog rizika i straha od viktimizacije, smatra uticaj medija, navodeći da se o kriminalitetu belog okovratnika, pod uticajem centara moći, u medijima izveštava nesenzacionalistički (za razliku od npr. terorizma ili pedofilije). Zahvaljujući tome, građani više strahuju da će postati žrtve krivičnih dela o kojima se više izveštava, iako je to, statistički posmatrano, malo verovatno (za razliku od npr. krađe identiteta). /86/ Za razliku od straha od zločina na individualnom nivou, kada su u pitanju kompanije, autor kao relevantna navodi dva faktora: potencijalnu opasnost sredine u koju se investira po kupce, kao i uticaj ove opasnosti/rizika na poslovne ljude, ali i zaposlene u kompanijama i njihove porodice. /96/ Takođe, bitna sprega između biznisa i straha od kriminala javlja se u oblasti povrede prava potrošača, zagađenja životne sredine, bezbednosti i zaštite na radu, kao i u sferi trgovine putem interneta. /str. 97/ Ovo poslednje, ističe kao dominantan i rastući problem. Na kraju, autor između ostalog pominje i problem straha/rizika od viktimizacije kome su izložena pravna lica u izuzetno urbanim sredinama. /107/

Laura Dugan i Carole Gibbs, kao osnovnu ideju svog rada, ističu direktnu

komparaciju korporativnog kriminaliteta i terorizma, u cilju njihovog boljeg razumevanja i suzbijanja. Polazna tačka njihovog izlaganja je izuzetna složenost strukture, kako korporacija tako i terorističkih organizacija, što otežava otkrivanje odgovornih lica. Za obe vrste organizacija, karakteristična je borba za opstanak u okruženju koje karakteriše borbeni duh. Dok se terorističke organizacije oslanjaju na snagu članstva, ono što održava korporacije je adekvatan nivo profita. /111-112/ U daljem izlaganju, autori ukazuju na strukturalne i funkcionalne sličnosti korporacija i terorističkih organizacija, iznoseći, potom, ključne tačke strategije za borbu protiv kriminalnih aktivnosti jednih i drugih. Kada su u pitanju uobičajena sredstva suzbijanja kriminala, zapažaju da na polju preventivnog dejstva strogo kažnjavanja, nema adekvatnog rezultata kada su u pitanju pripadnici terorističkih organizacija i zaposleni u kompanijama izrazito difuzne strukture. /117-118/ Imajući ovo u vidu, autori predlažu alternativne strategije borbe protiv ova dva vida kriminaliteta, poput centralizacije postojećih resursa pravosudnog sistema, specijalizacije, podsticanja članova organizacije/zaposlenih u kompanijama da prijave dela za koja saznaju (uz pružanje odgovarajuće zaštite). Kada su u pitanju kompanije, sugerišu proaktivan pristup u smislu preventivnog nadzora. Kako je to, s obzirom na ilegalno delovanje terorističkih organizacija, kod njih nemoguće, predlažu pokušaj da se utiče na mrežu podrške, kao i nastojanje da se uspostavi neki vid saradnje sa ovim grupama kroz njihovo uključivanje u legitimne političke procese. /119-123/

Peter Grabosky se pozabavio uticajem globalizacije na ekspanziju kriminaliteta belog okovratnika. Koristeći okvir Teorije rutinske aktivnosti, on nastoji da pojasni tvrdnju da proces globalizacije stvara povoljno okruženje za ekspanziju ovog tipa kriminaliteta. Temu otvara isticanjem najznačajnijih ekonomskih i socijalnih benefita i gubitaka koji su posledica procesa globalizacije. Osvrćući se na tri ključna elementa zločina (motivisanog prestupnika, pogodnu priliku

i nedostatak zaštite) koje su formulisali Cohen i Felson, Grabosky navodi da, iako jednostavno zvuči, da je dovoljno eliminirati jedan od tri činoca da bi zločin bio sprečen, to u praksi nije lako postići. Na polju motiva, kriminalce belog okovratnika karakteriše pre takmičarski duh nego namera da se izvrši krivično delo. Razvoj novih tehnologija, otvara bezbroj novih prilika (a prilika čini zločin). U sferi zaštite, ističe uticaj kako državnog, tako i nevladinog sektora i profesionalnih udruženja. /129-134/. Proces globalizacije, promenio je ulogu države u procesu suzbijanja kriminaliteta belog okovratnika, pa je ona sa komandne pomena na koordinatorsku poziciju, gde rukovodi, kako subjektima državnog, tako i NVO sektora i interesnih grupa. /140/ Autor postavlja i pitanje sudske nadležnosti na polju transnacionalnog kriminala, sugerišući mogućnost osnivanja međunarodnog suda. /147/

Razvojne putanje kriminaliteta belog okovratnika, tema je koju su obradili Nicole Leeper Piquero i David Weisburd. Okosnicu istraživanja koju su sproveli, predstavljali su podaci prikupljeni u okviru ranije studije (Weisburd & Waring (2001)), posvećene kriminalnim karijerama prestupnika u oblasti kriminaliteta belog okovratnika. Poredeći ih sa uobičajenim kriminalnim karijerama, Weisburd i Waring su se fokusirali na pet dimenzija ove pojave: početak, frekvenciju, specijalizaciju, trajanje i okončanje. Kada je u pitanju početak karijere, utvrdili su da je prvo lišenje slobode kod kriminalaca belog okovratnika kasnije nego što je to uobičajeno kod drugih vidova kriminala, ali i da im karijere traju dugo. Ipak, broj prestupa u tom periodu je mali, što sugeriše manju učestalost nego u drugim oblastima kriminala. Uz to, uočen je niz razlika između učinilaca kod kojih je učestalost izvršenja bila niža, u odnosu na one koji su izvršili tri ili više dela, pa je kod njih zapažena stabilnost zaposlenosti i bračnog stanja, visok stepen obrazovanja i manja sklonost ka zloupotrebi alkohola i narkotika. Takođe, autori razlikuju dve grupe prestupnika, po osnovu okolnosti u kojima je delo izvršeno. Dok prvu grupu

karakteriše izvršenje dela kao odgovor na ličnu ili profesionalnu krizu, od strane lica koja delo izvrše zloupotrebom poverenja, za drugu je karakteristično korišćenje posebne prilike koja se iznenada ukazala, iako su u pomenutu situaciju ušli bez prvobitne namere da izvrše krivično delo. Osim ove dve grupe prestupnika koji se ne uklapaju u stereotip kriminalca, Weisburd i Waring među izvršiocima dela iz ove oblasti, razlikuju i stereotipne kriminalce kod kojih ova dela predstavljaju samo jedan segment prestupništva /156-158/. Koristeći rezultate ove studije, Piquero i Weisburd su pokušali da unapređenim dinamičkim metodološkim pristupom, zasnovanim na grupno baziranom modelu, dobiju preciznije podatke o ovoj heterogenoj populaciji. Njihova studija je pokazala da najznačajniji udeo predstavljaju stereotipni kriminalci, potom oni koji dela izvrše koristeći pogodnu priliku, dok je udeo izvršilaca čija dela predstavljaju odgovor na kriznu situaciju – minimalan. /165/

Treća celina Zbornika, započinje nastojanjem da se kriminalitet belog okovratnika sagleda iz perspektive prilike. Michael L. Benson, Tamara D. Madensen i John E. Eck ističu da se značaj kriminaliteta belog okovratnika, zbog njegovih ogromnih devastirajućih efekata, više ne dovodi u pitanje. /174/ Njihov stav je da je ključ uspešne borbe protiv ovog oblika kriminala, prevencija u vidu otkrivanja okruženja koja pružaju povoljne prilike za izvršenje krivičnih dela. U tom smislu, polaze od dve pretpostavke: Najpre, da postoji niz uslova koji je moraju poklopiti u određenoj vremenskoj i prostornoj tački da bi delo bilo izvršeno, a potom i da je neophodno razumeti zašto i kako je do izvršenja dela došlo. /176/ Iako kreirane na osnovama tradicionalnog (uličnog) kriminala, teorije u čijem svetlu analiziraju problem, po autorima, odgovaraju objašnjenju kriminaliteta belog okovratnika. /179/ Teorija rutinske aktivnosti, Teorija kriminalnog obrasca i Teorija o prevenciji situacionog kriminaliteta, nastoje da identifikuju različite

te situacione sklopove koji pogoduju izvršenju pojedinih krivičnih dela. /180-184/ Metodološki pristup je uslovljen, kako autori navode, činjenicom da je akcenat na pitanju „kako se događaj odigrao“ a ne „ko je akter“. U skladu sa tim, preporučuju primenu longitudinalnih i studija slučaja. /185-190/

Tom R. Tyler je, posmatrajući zaposlene u pravnim licima, uvideo da se njihovo konformističko ponašanje može podeliti u dve grupe: ono koje predstavlja pokoravanje pravilima koja su propisana od strane organa upravljanja i dobrovoljno poštovanje propisa. Distinkcija se vrši na osnovu činjenice da li je njihov stav uslovljen nadzorom ili pretnjom sankcijom. U tom smislu, autor razlikuje komandno-kontrolni pristup, koji funkcioniše po principu motivacije zaposlenih da poštuju pravila, kao i sankcionisanja njihovog nepoštovanja. /199-200/ Drugi model je princip samoregulacije, po kome se isti efekti mogu postići motivisanjem zaposlenih da poštuju pravila, kroz oblikovanje organizacione kulture koja podrazumeva pridržavanje etičkog kodeksa. Autor izdvaja uticaj dva tipa vrednosti koje usmeravaju ponašanje zaposlenih – verovanje da se u organizaciona pravila u firmi legitimna, kao i da su pomenuta pravila kongruentna sa njihovim ličnim moralnim principima. /202/. On zaključuje da studije pokazuju nadmoć ovog, nad tradicionalnim, kontrolno-komandnim pristupom. /204-210/

Iako nevelikog obima, zbornik *The Criminology of White-Collar Crime*, predstavlja značajan doprinos proučavanju kriminaliteta belog okovratnika. Izuzetnost ovog izdanja, ogleda se, kako u odabiru kredibilnih autora koji su učestvovali u njegovom stvaranju, tako i u sveobuhvatnosti i temeljitosti sagledavanja materije. Upravo te činjenice, preporučuju ga kao nezaobilazno štivo onih čije polje interesovanja zahvata i obrađenu oblast.

Milica Kolaković-Bojović